

Тайылбыр бижик

9-ку класстын Г Сундуйнун редакторлааны «Тыва чоннун бурунгу ужурларын болгаш чанчылдарын ооредиринин программазы» деп чижек программага даяннып тургускан.

Ажылчын программанын кол сорулгазы- Тыва республиканын кол ниити ооредилгезинин школага улусчу ужурлар талазы-биле куруне стандартын кууседири болур.

Школага улусчу ужурлар ооредиринин сорулгалары болгаш кылыр ажылдары:

Тыва чоннун чаагай чанчылдары болгаш езулалдары-национал культуразынын чарылбас кезээ болур. Тыва чоннун бо соолгу чылдарда уттундуруп бар чыткан чаагай чанчылдарын база езулалдарын катап тургузуп, оларны анык оскенге кижизидер чорукка ажыглап нептередири-хуннун чугула айтырыгларынын бирээзи бооп турар.

Чанчылдар болгаш езулалдар ол дээрге улустун тоогу болгаш культура талазы-биле унелиг чуулу-дур, салгалдан салгалче, улуглардан бичиилерже дамчып келген. Тыва улус «Кижини болуру чажындан, аът болуру кулунундан» дээр болгай. Кижизидилге чоннун чаагай чанчылдарын амгы уенин байдалы-биле душтур ажыглап ооренири канчаар-даа аажок чугула.

Улусчу ужурлар школанын ооредилге- кижизидилгелиг ажылынын кол ундезинин тургузуп, ниити ооредилге системазынга чаа угланышкын.

Улусчу ужурларны тускай курс (ооредилге эртеми) кылдыр ооредири дээрге-ле национал чанчылдарны ханыладыр коору ол.

Кижини-педагогиктиг культуранын херечизи, эдилекчизи, тургузукчузу, кадагалакчызы, нептерекчизи.

Проблемазы: ог-буле, доргул-торел харылзаалары, ундезин ажыл-агый, торээн чурт дугайында айтырыглар, этикет, бойдус ужурлары, кижинин тура-соруу, сагыш-сеткили, оске чоннарнын культуразы.

Сорулгазы:

- Ада-огбевистин бурунгу ужурлар дугайында билигни уругларга шингээттирери;
- амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлээри;
- уругларны ужур сагыр толептиг кижилер кылдыр кижизидери;
- уругларнын аналитиг болгаш кара угаан-биле бодаар шынарларын сайзырадыры.

Улусчу ужурлар эртемин оорениринин ФКОС негелделери-биле туннелдери:

Бот-тускайлан туннелдер.

1. Тыва улустун чаагай чанчылдарында тыва чоннун бурунгу ужурларын унелеп сагып, езулалдарны амыдыралга хун буру боттандырып, ужур-дузалыын билири:
2. Оореникчилернин узел-бодалын бот-тодарадып, бот сайзырадып, бот-углап билиринче оорнип эрткен тыва улустун ужурларын унелеп, амгы амыдырал-биле холбап ооредиринин чугулазын, чаа билиглер шингээди алырын медреселдиги-биле угап билиринче, кожа-хелбээ чоннарнын езу чанчылдарын ооренип билири эргежок чугула.

Метапредметтиг туннелдер.

1. Оореникчилерге тыва чоннун бурунгу ужурларын оске кожа-хелбээ чоннун бурунгу ужурлары-биле деннеп ооредиринче, оорениринин бот-тускайлан коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билиринин) регулятивтиг (бот-угланышкынныг) чаа билиг алырынын аргаларын шингээттиреринче угланган болур.

2. Ооредилгени тарадып турар янзы-буру унген достерден (интернет четкизи, словарьлар, МИЧ ооредилгеге ажыглаар дискилер)ооредилге материалдарын тып билири.

Предметтиг туннелдер.

Тыва улустун кижиге хамаарышкан бурунгу ужурларын, бурунгу огбелеривистин амгы салгалга чагыгларынын, куда езулалынын торел кижилерни хундулээр езулалдарнын , тос ужурларынын, тос дагылгаларынын, дойлар болгаш ыдыктарынын, шагаа, ойтулааш дугайында билиишкиннерни, эртемнин спецификазын медресеп билиринче, чаа билиглерни чедип алырынын янзы-буру аргаларын ажыглап шингээдиринче угланган болур.

Ажыглаар литература:

1. Алдай – Буучу Кызыл, 1993
2. Байыр-оол С.Б болгаш о.ө. Тыва чоннун бурунгу ужурларын болгаш чанчылдарын өөредириниң программасы. Кызыл, 2002.
- 3.Бартан О.О. Тываларның национал чеми болгаш, чем үнүштер.Кызыл, 1997.
6. Казырыкпай Б.О. Эрнин эреси. Кызыл,2001.
8. Кара – Күске К.Ч.Аътка тураскаадыг.Кызыл1995 .
9. 10.Кенин-Лопсан .М.Б. Тыва улустун бурунгу ужурлары . Кызыл, 1994
- 11.Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чанчыл. Кызыл «Новости Тувы» 2000. .
- 12.Лагерь Лекарственные растения Тувы. Кызыл,1998
15. Намзал Э.Х. Холу чемзиг авам сөнү. Кызыл 1995.
- 17.Ооржак А.К., Оюн С.Б.Тыва чаңчылдар 5-9 класстарга өөредилге программасы.Кызыл,2003
21. Сундуй Г.Д. Улусчу педагогика. Кызыл, 2004.
22. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 3-4 .Кызыл, 2005.
23. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга өөредилге – номчулга ному.Кызыл 2003.
- 26.Тыва улустун алгыш- йорээлдери.Кызыл, 1990
29. Чап Ч.М. Шагаа – сүзүглелим. Кызыл,1999.
30. Шактаржык К.О., Биче-оол В.А. Тыва дугайында чугаалар. Кызыл,, 2004..

9 ку класска календарь-тематиктиг планны

№	Темалар	шагы	Эртирер хуну	
			план	факт
1	Кирилде кичээл.	1	08.09	
2	Сагыш сеткил болгаш материалдыг культура дугайында билиг.	1	15.09	
3	Өг- бүле – бичии күрүне. Кижизидилгеге өг- бүлениң ролью.	1	22.09	
4 -5	Таныжылга	2	29.09 06.10	
6	Оол - кыс кижилерниң аразында хамаарылга. Эр кижиниң кыс улус мурнунга алдынып билири.	1	13.10	
7	«Кыс уруг аксы чыдывас болза, томааныы херек» деп мерген сөстүң ужур- утказы.	1	20.10	
8	Ашак- кадай болурунга белени деп билиишкин.	1	10.11	
9	Өг- бүлениң эр ээзинин эргелери, хүлээлгелери.	1	17.11	
10	Өг- бүлениң херээжен ээзинин эргелери, хүлээлгелери.	1	24.11	
11-12	Өг-бүлеге хамаарышкан күрүне хоойлулары.	2	01.12 08.12	
13	Практиктиг кичээл Диспут «Мээң келир үем».	1	15.12	
14	Практиктиг кичээл « Өг- буле тударынга белен бис бе?».	1	22.12	
15	Ава, ачаның болгаш бичии уругларының кадыы.	1	12.01	
16	Аныяк өг- бүлениң онзагайы.	1	19.01	
17	Өг- бүлеге күш-а жыл кижизидилгези.	1	26.01	
18	Өг- бүлеге мөзу-бүдүш кижизидилгези.	1	02.02	
	Тыва улустуң езу- чаңчылында ашак - кадай улуска	1	09.02	

19	хамаарышкан ужурлар.				
	Келин кыстың чаражы.	1	16.02		
20	Күдээ оолдун эреси.	1	23.02		
21	Практиктиг кичээл СТМ мөөрейи «Үлегерлиг өг-бүлө».	1	01.02		
22	Хостуг үеде.	1	15.03		
23	Өг- бүлениң хереглели, акша- төгери чарыгдалы.	1	22.03		
24	Херээжен кижиг – өг- бүлениң каастакчызы. Амгы үеде төлөп чок кыс кижилер.	1	05.04		
25	Эр кижиг- өг-бүлениң камгалакчызы. Амгы үеде кижизиг эвес эр кижилер.	1	12.04		
26	Оран –саваның көруштүү.	1	19.04		
27	Практиктиг кичээл. Аныяк өг- бүлө- биле ужуражылга.	1	13.04		
28	Билишпейн баар болгаш чарлы бээр таварылгаларның янзы- бүрү чылдагааннары.	1	26.04		
29	Практиктиг кичээл –ужуражылга .ХБАБ ажылдакчызы-биле ужуражылга.	1	03.05		
30	Кандаг- даа өг- бүледе сагып чоруур ужур,езу-чаңчылдар.	1	10.05		
31	Төлөптиг өг- бүледен төлөптиг ажы- төл үнөр.	1	17.05		
	ТР-да, хоорайывыста төлөптиг өг- бүлелер.	1	24.05		
32	Түңнел кичээл	34			
	Ниити шак				

--	--	--	--	--	--